

Sosyal Sermayenin Vergi Uyumuna Etkisi: Çanakkale İli Örneği

İlknur Kaynar¹

Selçuk İpek²

RESEARCH ARTICLE

Araştırma Makalesi

MAKALE BİLGİSİ

Gönderme: 07.05.2024

Düzeltilme : 25.07.2024

Kabul : 26.09.2024

Yayın : 25.12.2024

iThenticate benzerlik oranı: %8

JEL Kodu:

H20, H26, H80

Anahtar Kelimeler:

Sosyal Sermaye, Vergi Uyumunu, Faktör Analizi, YEM

Ö Z E T

Sosyal sermaye, ekonomik gelişme ve kalkınmanın ön koşulu olarak kabul edilen ayrıca vergi uyumunun sağlanması için de üretilmesi gereken bir sermaye türüdür. Sosyal sermayenin unsurları arasında yer alan güven, sosyal ağlar ve sosyal normlar toplumsal işbirliğinin oluşturulmasında önemli argümanlardır. Toplumsal işbirliğinin en önemli göstergelerinden biri de vergi uyumudur. Ayrıca vergi uyumu unsurları arasında yer alan vergi adaleti, vergi bilinci ve vergi harcamaları vergi uyumunun sağlanmasında etkin rol üstlenen diğer bileşenlerdir.

Çalışma ile amaçlanan sosyal sermaye ve vergi uyumu unsurları arasında yer alan vergi adaleti, vergi bilinci ve vergi harcamalarının vergi uyumu üzerindeki etkilerini ortaya koymaktır. Çalışmada vergi yükünü en fazla hisseden mükellef grubuna ulaşmak amaçlanmış, bu nedenle gelir vergisi kapsamında yer alan ticari kazanç ve serbest meslek kazancı elde eden mükellefler örneklem olarak belirlenmiştir. Çanakkale merkez ilçede ikamet eden 446 mükellef ile anket yapılarak analizler için gereken veriler elde edilmiş, Faktör Analizlerinin ardından Yapısal Eşitlik Modeli kurulmuştur. Veri analizlerinde IBM SPSS 27 ile SmartPLS hazır yazılımları kullanılmıştır. Model sonucunda genelleştirilmiş güvenin vergi uyumu üzerinde etkili olmadığı ancak stratejik güven, kurumsal güven ve sosyal normların vergi uyumunu artırdığı belirlenmiştir. Vergi adaleti ve vergi bilinci, vergi uyumunu artırırken vergi harcamalarının vergi uyumunu olumsuz etkilediği elde edilen diğer bulgulardır.

Citation: Kaynar, İ. & İpek, S. "Sosyal Sermayenin Vergi Uyumuna Etkisi: Çanakkale İli Örneği".

International Journal of Public Finance. 9(2), 385 – 412. <https://doi.org/10.30927/ijpf.1479861>

¹ PhD., Independent Researcher, Türkiye, ORCID: 0000-0003-0494-014X, ikaynar@gmail.com

² Prof. PhD., Çanakkale Onsekiz Mart University, Department of Public Finance, Türkiye, ORCID: 0000-0002-0540-793X, selcukipek@comu.edu.tr

The Effect of Social Capital on Tax Compliance: The Example of Çanakkale Province

ARTICLE INFO

Submitted : 07.05.2024
Revised : 25.07.2024
Accepted : 26.09.2024
Available : 25.12.2024

iThenticate similarity score: 8%

JEL classification:
H20, H26, H80

Keywords:

Social Capital, Tax Compliance, Factor Analysis, SEM

ABSTRACT

Social capital is a type of capital that emphasizes the importance of relationships, is accepted as a prerequisite for economic growth and development, and must also be produced to ensure tax compliance. Trust, social networks and social norms, which are among the elements of social capital, are important arguments in establishing social cooperation. One of the most important indicators of social cooperation is tax compliance. In addition, tax justice, tax awareness and tax expenditures, which are among the tax compliance elements, are other components that play an active role in ensuring tax compliance.

The aim of the study is to reveal the effects of tax justice, tax awareness and tax expenditures, which are among the elements of social capital and tax compliance, on tax compliance. In the study, it was aimed to reach the taxpayer group that felt the tax burden the most, therefore taxpayers who earned commercial income and self-employment income within the scope of income tax were determined as a sample. The necessary data for the analyzes were obtained by conducting a survey with 446 taxpayers residing in the central district of Çanakkale, and the Structural Equation Model was established after the Factor Analyzes. IBM SPSS 27 and SmartPLS ready-made software were used in data analysis. As a result of the model, it was determined that generalized trust did not have an effect on tax compliance, but strategic trust, institutional trust and social norms increased tax compliance. While tax justice and tax awareness increase tax compliance, tax expenditures negatively affect tax compliance are other findings.

Extended Summary

Social capital is a type of capital that emphasizes the importance of relationships, is accepted as a prerequisite for economic growth and development, and must also be produced to ensure tax compliance. Trust, social networks and social norms, which are among the elements of social capital, are important arguments in establishing social cooperation. One of the most important indicators of social cooperation is tax compliance. In addition, tax justice, tax awareness and tax expenditures, which are among the tax compliance elements, are other components that play an active role in ensuring tax compliance.

As a result of the literature review, it was seen that the number of tax compliance and social capital studies was quite limited. In studies, trust has been addressed holistically (Bjornskov, 2006; Graha, 2018; Batrancea et al., 2019; Agustine et al., 2022) or especially institutional trust (Slemrod, 2002; Torgler, 2003a; Torgler et al., 2008; Yay, 2019) examinations were made within the framework of. Some studies have discussed the relationship between social capital and tax morale (Torgler, 2003c; Alm & Gomez, 2008; Çoban & Deyneli, 2013). In this study, which was conducted to fill this gap in the literature, social capital was discussed within the framework of trust, social norms and social networks, based on Putnam's (1993: 167) classification. The concept of trust has been discussed as generalized trust, strategic trust and institutional trust, and social networks have been associated with trust. Social norms, another element of social

capital, were also included in the analysis within the scope of the study. In addition, membership in Non-Governmental Organizations, which are considered indicators of social networks, has been tried to be measured with questions designed to measure whether taxpayers are members of these organizations or not, their level of participation in the activities of these organizations, and the taxpayers' level of participation in a meeting concerning the city they live in, a public session, or a meeting where public affairs are discussed. .

In the study, tax compliance elements are limited to tax justice, tax awareness and tax expenditures. There are studies in the literature (Saad, 2011; Faizal vd., 2017; Nurkhin & Muhsin, 2018; Asrinanda, 2018; Rianti & Hidayet; 2021) that provide evidence that tax justice and tax awareness positively affect tax compliance. The data obtained as a result of studies on the effects of tax expenditures on tax compliance indicate that tax expenditures negatively affect tax compliance (Lopez & Rodrigo, 2003; Borgne, 2005; Luitel and Sobel; 2007; Çetin, 2007; İpek & Kaynar, 2009b; Şanver, 2018; Akbelen & Aydin, 2019).

This study aims to evaluate social capital, which is expressed as the missing link for increasing the income level and ensuring economic growth and development, and which is also emphasized by the World Bank and OECD (Organization for Economic Co-Operation and Development), and tax compliance in terms of trust, social norms and social networks. To investigate its effects on Another aim of the study is to reveal the effects of tax justice, tax awareness and tax expenditures on tax compliance. To achieve these objectives, a survey was conducted with taxpayers residing in the central district of Çanakkale province and earning commercial income and self-employment income. The survey was conducted with 446 taxpayers. 377 of the surveys were conducted face to face and 69 were conducted via the internet. 373 of the taxpayers participating in the survey earn commercial income and 73 of them earn self-employment income. 23 survey forms returned from taxpayers earning commercial income were not included in the analysis because they were incompletely filled out. A total of 423 survey data were used in the analyses. In the study, Exploratory Factor Analysis was conducted with IBM SPSS 27 and Partial Least Squares Structural Equation Modeling (SEM) with SmartPLS ready-made software data analysis tool.

As a result of the study, it was concluded that generalized trust perception does not affect tax compliance, but strategic trust, institutional trust and social norms increase tax compliance. In addition, it has been concluded that tax justice and tax awareness positively affect tax compliance, but tax expenditures negatively affect tax compliance.

1. Giriş

Sosyal sermaye ilişkilerin önemine vurgu yapan ve toplumsal işbirliğini sağlayarak ekonomik gelişme ve kalkınmanın gerçekleşmesinde etkili olan önemli bir sermaye türüdür. Güven temeline oturtulmuş ilişkiler ağı sosyal normlar ile desteklendiğinde toplumsal iş birliği sağlanacaktır. Toplumsal iş birliğinin önemli göstergelerinden biri de vergi uyumudur. Verginin öznesi insandır ve sosyal bir varlık olan insanın güven temelli olmayan ilişki ağları ile örüntülenmiş ve sosyal normlardan yoksun bir yapıda vergiyeye uyumlu olması beklenemez.

Bu çalışmanın amacı gelir düzeyinin artırılması, ekonomik büyüme ve kalkınmanın sağlanması için kayıp halka olarak ifade edilen, Dünya Bankası ve

Organisation for Economic Co-Operation and Development (OECD) tarafından da önemle üzerinde durulan sosyal sermayenin güven, sosyal normlar ve sosyal ağlar itibarıyla vergi uyumu üzerindeki etkilerini araştırmaktır. Çalışmanın diğer bir amacı ise vergi adaleti, vergi bilinci ve vergi harcamalarının vergi uyumu üzerindeki etkilerini ortaya koymaktır.

Araştırmada Çanakkale ili Merkez ilçede ikamet eden, ticari kazanç ve serbest meslek kazancı elde eden mükellefler ile anket çalışması yapılmıştır. Anket çalışması 446 mükellef ile gerçekleştirilmiştir. Anketlerden 377 tanesi yüz yüze, 69 tanesi internet aracılığıyla yapılmıştır. Ankete katılan mükelleflerin 373 tanesi ticari kazanç, 73 tanesi ise serbest meslek kazancı elde etmektedir. Ticari kazanç elde eden mükelleflerden dönen 23 anket formu eksik doldurulduğundan dolayı analizlere dâhil edilmemiştir. Analizlerde toplam 423 anket verisinden yararlanılmıştır. Çalışmada Keşfedici Faktör Analizi IBM SPSS 27 ile Kısmi En Küçük Kareler Yapısal Eşitlik Modellemesi (YEM) SmartPLS hazır yazılımı veri analiz aracı yapılmıştır.

2. Sosyal Sermaye ve Vergi Uyumu İlişisine Yönelik Teorik Çerçeve

Sosyal sermaye, kökenleri 1800'lü tarihlere dayanan ancak terimsel olarak kullanımı oldukça yeni olan sosyo-ekonomik bir kavramdır. Güven, sosyal normlar ve sosyal ağlar üzerine inşa edilmiş ve fiziki sermayenin aksine kullanıldıkça çoğalan bir sermaye türüdür. Kavram özünde insan ilişkilerinin önemli olduğunu vurgulamaktadır. Literatürde birçok çalışma (Grootaert, 1998; Knack & Keefer, 1997; Narayan & Pritchett, 1999; Whiteley, 2000; Fukuyama, 2002; Iyer vd., 2005; Neira vd., 2008; Gündüz & Yılmaz 2021) sosyal sermayenin ekonomik büyüme ve kalkınma üzerindeki etkilerini incelemiş ve benzer beşeri, fiziki ve doğal sermayeye rağmen oluşan farklı performans düzeylerinin sosyal sermaye nedeniyle ortaya çıktığını vurgulamıştır.

Sosyal sermaye kavramına yönelik tanımlamalarda tam bir görüş birliği olmamakla beraber Bourdieu kavramı, karşılıklı tanımaya dayalı ve kurumsallaşmış dayanıklı ağ yapılarına dayandırmış ve bu ağ yapılarına sahip kaynakların toplamının sosyal sermaye olduğunu belirtmiştir (Bourdieu, 1986: 16-246-248). Coleman sosyal sermayeyi, normlar ve geleneklerden meydana gelen sosyal yapı ile fayda maksimizasyonu arasında karar vermek durumunda olan birey açısından köprü görevi üstlenen bir unsur olarak tanımlamıştır (Coleman, 1988a, 1988b, 1990). Sosyal sermaye çalışmalarına önemli katkılar sunan ve kavrama toplumsal bir bakış açısı kazandıran Putnam ise toplumun birlikte hareket etmesini sağlayan eylemleri kolaylaştıran ve sosyal yapının verimliliğini artıran güven, normlar ve ağlar gibi sosyal organizasyona ait özellikler şeklinde bir tanımlama yapmıştır (Putnam vd., 1993: 167). Kavramın bir diğer öncü ismi Fukuyama sosyal sermayeyi, en az iki kişi arasında oluşacak iş birliğini teşvik eden gayriresmi bir norm olarak tanımlamış (Fukuyama, 2001: 8; 2002: 27) ve özellikle karşılıklılık normu ve güven üzerinde durmuştur (Fukuyama, 2005: 42). Ülkelerin kalkınması ve gelişimi üzerinde önemli etkileri olan sosyal sermaye vergi uyumu üzerinde de önemli etkilere sahiptir.

Sosyal sermaye unsurları güven, sosyal normlar ve sosyal ağlar şeklindedir. Güven kavramı kurumsal güven, stratejik güven ve ahlaki güven olarak üç boyut şeklinde ele alınmaktadır. Kurumsal güven, sosyal bağlam, iş birliği, çatışma yönetimi, yasal sistemler gibi kurumsal faktörler sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu nedenle kurumun yapısına karşı duyulan güven olarak da isimlendirilebilmektedir (Tüzün, 2007: 103). Vergi uyumunu sadece kurumsal güvene bağlamak yanlış bir yaklaşım olacaktır çünkü bir vergi sisteminin başarısı ve işlerliği kurumsal güvenle sınırlı değildir. Toplumu oluşturan bireylerin birbirlerine güven duyması stratejik ve ahlaki güven aracılığıyla da oluşacaktır. Stratejik güven, sadece bireylerin tanıdığı kişiler arasında oluşan güveni ifade etmektedir ve aslında az sayıda birey arasındaki güven sorununu çözebilmektedir (Uslaner, 2001: 5). Genelleştirilmiş güven ise dünyanın iyi ve yardımsever insanlarla dolu bir yer olduğu görüşüne dayanmaktadır ve güvenin varlığı, tüm kalıcı sosyal ilişkilerin temel bileşenidir (Seligman, 1997: 13-47).

Sosyal normlar, toplumsal açıdan hangi eylemlerin uygun, doğru ya da uygunsuz olduğunu belirler. Birey içselleştirmiş olduğu bir norma uygun şekilde hareket ettiğinde içsel olarak oluşturduğu ödülleri, içselleştirdiği bir norma uygun hareket etmediğinde ise içsel olarak oluşturduğu cezaları hissetmektedir (Coleman, 1990: 242-243). Bireyin içsel motivasyonları olmadığında çeşitli dışsal yaptırımlarla normlara uyulması sağlanmaya çalışılmaktadır. Normlar kamu yararının sağlanmasında önemli bir role sahiptir çünkü normlar olumsuz dışsal birtakım etkileri sınırlandırırken olumlu dışsal etkileri teşvik etmektedir (Coleman, 1988a: 104-105).

Sosyal sermayenin oluşmasını sağlayan önemli bir diğer faktör sosyal ağlardır. Bireylerin birbirleriyle ve kurumlarla kurmuş oldukları ilişkiler sosyal ağları oluşturmaktadır. Oluşan bu ağlar sayesinde kişiler sosyal sermaye elde edebilmektedirler (Ercan, 2021: 15) ve güven duygusunun temelleri atılmaktadır. Literatürde sosyal sermaye ve vergi uyumu ilişkisi açısından en fazla üzerinde durulan kavram kurumsal güven olmuştur (Tablo 1).

Tablo 1. Sosyal Sermaye Unsurları ve Vergi Uyumuna İlişkinde Yönelik Literatür Özeti

Yazarlar	Teorik Çerçeve Değerlendirilen veya Ampirik Bulgularla Ölçülen Sosyal Sermaye Unsuru	Çalışmanın Önemli Bulguları
Edlund, J., Abeg, R. (2002)	Sosyal normlar	OECD ülkelerinde sosyal vergi normlarının vergi kaçakçılığının önemini etkilediği yönündeki varsayımlar ampirik olarak desteklenmemiştir.
Slemrod (2002)	Kurumsal güven	Teorik bir çalışma olup, kurumsal güvenin vergi uyumu üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisinin olduğu belirtilmiştir.
Torgler (2003a)	Kurumsal güven	Hükümete ve hukuk sistemine duyulan güvenin vergi ahlakı üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Job & Reinhart (2003)	Kurumsal güven	Siyasi kurumlara duyulan güven ile vergi dairesine duyulan güven arasında ilişki olduğu tespit edilmiştir.
Alm & Gomez (2008)	Kurumsal güven	Kamusal mal ve hizmetlere yönelik algının vergi ahlakı üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Torgler vd., (2008)	Genelleştirilmiş güven ve kurumsal güven	Kamu görevlilerine, devlete ve diğer insanlara duyulan güvenin vergi ahlakı üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Alm vd., (2011)	Genelleştirilmiş güven	Gelir, dil, din farklılıkları ile gelirini doğru beyan etmeme arasında güçlü bir ilişki görülmezken, ırksal farklılıklar açısından pozitif bir ilişki olduğu belirlenmiştir.
Bobek vd., (2013)	Sosyal normlar	Sosyal normların vergi uyumu üzerinde doğrudan ve dolaylı etkilerinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Kostritsa & Sittler (2017)	Sosyal normlar ve kurumsal güven	Hükümet, kişisel normları ve algılanan adaleti etkileyerek vergi uyumu üzerinde dolaylı bir etkiye sahiptir.
Doerrenberg & Peichl (2018)	Sosyal normlar	Karşılıklılık vurgusunun vergi ahlakını artırdığı yönünde sonuçlara ulaşılmıştır.
Faizal vd., (2017)	Güven	Güven ve vergi uyumu arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Graha (2018)	Güven	Güvenin vergi uyumu üzerinde önemli ve pozitif bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Batrancea vd., (2019)	Kurumsal güven	Güvenilir olarak değerlendirilen yetkililerin, vergiye gönüllü uyumu sağladığı sonucuna ulaşılmıştır.
Ma'sud vd., (2019)	Kurumsal güven	Yetkililere duyulan güvenin vergi uyumunu önemli ölçüde artırdığı sonucuna ulaşılmıştır.
Agustine vd., (2022)	Kurumsal güven	Hükümetin ve kurumlarının her zaman şeffaf, hesap verebilir, yolsuzluktan uzak olması ve vergi gelirlerini vatandaşların refahı için kamu mal ve hizmetlerine yatırması gerektiği, kurumlara güvenin ancak bu şekilde inşa edildiği ve böylece vergiye gönüllü uyumun da sağlandığı sonuçlarına ulaşılmıştır.
İpek (2009)	Güven	Teorik bir çalışma olup güven ve yurttaşlık bilincinin vergi uyumu üzerinde etkili olduğu vurgulanmıştır.
Bilgin (2011)	Genelleştirilmiş güven	Vergi ahlakını belirleyen en önemli unsurun sosyal sermaye olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Çoban ve Deyneli (2013)	Genelleştirilmiş güven	Sosyal sermayenin vergi ahlakının belirleyicileri arasında olduğu tespit edilmiştir.
Kitapçı (2017)	Güven	Teorik çerçevede yapılmış olan çalışmada vergi etiği ve sosyal sermaye arasındaki ilişkinin güven ekseninde önemine vurgu yapılmıştır.
Yay (2019)	Kurumsal güven	Mali kurumlara duyulan güvenin sosyal sermaye üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
İşler (2020)	Genelleştirilmiş güven ve kurumsal güven	Genel güven düzeyi yükseldikçe vergi sistemi algısının yükselmekte ancak vergi sistemin içerisine kurumlar dâhil olduğunda güven düzeyinin düşmekte olduğu sonucuna ulaşılmıştır..
Akbelen vd., (2021)	Sosyal normlar	Vergi uyum niyetinin sosyal normlar ve dağıtım adaleti tarafından etkilendiği ortaya konulmuştur.

Kaynak: Yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

3. Vergi Uyumunu Etkileyen Unsurlar

Vergi uyumunu etkileyen birçok unsur bulunmakla beraber vergi adaleti, vergi bilinci ve vergi harcamaları sosyal sermaye açısından da önemlidir. Bu nedenle çalışmada vergi adaleti, vergi bilinci ve vergi harcamaları açısından bir değerlendirme yapılmıştır.

Vergi adaleti, vergi yükünün mükellefler arasında adil olarak dağıtılması şeklinde ifade edilebilir. Mükellefler ödedikleri vergilerle orantılı kamu hizmeti almadıklarını düşündüklerinde vergi sisteminin adaletsiz olduğu yargısına varacaklardır. Vergi

sisteminin adaletsiz olduğu yönündeki bu algı vergi uyumunu olumsuz olarak etkileyecektir.

Vergileme ilkeleri arasında yer alan vergi adaletinin sağlanması sosyal ağlar aracılığıyla aktararak özellikle kurumsal güvenin oluşturulmasında önemli bir unsurdur. Ayrıca sosyal normların oluşturulmasında adalet algısı büyük bir öneme sahiptir. Normlar en genel haliyle toplumun uyması gereken kurallar bütünü olarak tanımlandığında içinde adalet unsurunu barındırmayan kuralların işlevsel ve etkin olmasından bahsetmek pek de mümkün olmayacaktır. Bu nedenle önemli bir sosyal sermaye unsuru olan güven kısmen de olsa adil bir dünya varsayımıyla artacaktır. Bu durum vergi sistemleri için de geçerlidir. Nitekim mükelleflerde kurumsal güven artışının vergi adaleti algısını artırdığı ve kurumsal güvenin sosyal sermaye ve vergi uyumu arasındaki ilişkide aracı rolü üstlendiği ampirik olarak da tespit edilmiştir (Kaynar, 2024: 145).

Çalışma kapsamında ele alınan bir diğer vergi uyum unsuru olan vergi bilinci, mükelleflerin vergiyle ilişkili yükümlülüklerini yerine getirme isteklilikleri (Akdoğan, 2019: 192) olarak tanımlanabileceği gibi mükelleflerin vergi sistemine duymuş oldukları inanç, vergileme konusunda sahip oldukları bilgi düzeyi ve muhakemeyi içeren, vergilerin ödenmesi gerektiği şeklindeki farkındalık düzeyi (Uyanık, 2019: 359; Asrinanda, 2018: 543) olarak da tanımlanmaktadır. Genel kanı vergi bilinci yüksek mükelleflerin vergi uyumlarının da artacağı şeklindedir. Tabii ki bu uyumun sağlanmasında şeffaf bir kamu yönetimi anlayışı ve vergi ile kamu harcamaları arasındaki ilişkinin kurulabilir olması önemlidir. Mükelleflerin vergi bilincinin geliştirilmesinin en etkin yolu ise eğitimidir. Bireyler günümüzde ilerleyen bütçe ve vergi okuryazarlığı düzeyleri itibarıyla ödedikleri vergilerin karşılığında etkin ve verimli kamusal mal ve hizmet sunumu beklemektedirler. Diğer bir ifade ile sosyal sermayenin karşılıklılık normu işlerlik kazanmakta ve kamusal mal ve hizmet sunumuna yönelik önemli bir toplumsal beklenti ortaya çıkmaktadır. Mükelleflerin ödedikleri vergilerle optimum fayda sağlayacaklarına ve kaynakların israf edilmeyeceğine dair kurumlara güven düzeyleri arttıkça vergi ödeme isteklilikleri de artacaktır ve gönüllü bir vergi uyumu sağlanacaktır (Kaynar, 2024: 2-3). Bütçeye yönelik eğitimlerle beraber vergi eğitimi sonucunda vergi okuryazarlığının artırılması elbette vergi bilincini de arttıracaktır.

Sosyal sermaye ve vergi uyumu açısından da vergi bilincinin varlığı önemlidir. Özellikle kurumsal güvenin oluşmasında mükelleflerin vergi sistemlerine yönelik bilgi düzeyleri oldukça önemlidir. Nitekim kurumsal güven ve vergi bilinci arasında aynı yönde ve istatistiksel açıdan anlamlı bir etkinin olduğu ve vergi bilincinin kurumsal güven ile sosyal sermaye arasında aracı rol üstlendiği ampirik olarak da tespit edilmiştir (Kaynar, 2024: 154).

Çalışmada ele alınan bir diğer unsur olan vergi harcamaları (vergi affı ve vergi muafiyet ve istisnaları) söz konusu olduğunda devlet normal koşullarda alması gereken vergiden kısmen ya da tamamen feragat etmekte ve vergi mükelleflerinin sorumluluğunu azaltmaktadır (Dharmapala, 1998: 211). Vergi harcamaları ile devlet azalan vergi gelirleri ve artan kamu harcamaları sorunsalına karşı alternatif gelir

kaynakları oluşturmayı amaçlamaktadır (Alm vd., 1990: 23). Böylece kısa vadede devlet gelirlerini artıracak olsa da uzun vadede mükelleflerin sisteme olan güvenlerini azaltarak vergi uyumunu olumsuz etkileyecektir (Borgne, 2005: 3).

Vergi harcamaları vergi uyumunu olumsuz etkilediği gibi sosyal sermaye üzerinde de olumsuz etkileri vardır. Bu çerçevede genelleştirilmiş güven, stratejik güven ve sosyal normların vergi harcamaları ile ters yönde, kurumsal güvenin ise aynı yönde ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin olduğu ampirik olarak kanıtlanmıştır. Ayrıca vergi harcamalarının vergi uyumu ile sosyal sermaye unsurları arasında aracılık etkisi olduğu tespit edilmiştir (Kaynar, 2024: 159-167).

Literatürde vergi adaleti, vergi bilinci ve vergi harcamalarının vergi uyumu üzerinde etkilerine yönelik çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalardan elde edilen bulgular genel olarak vergi adaleti ve vergi bilincinin vergi uyumunu olumlu olarak etkilediği ancak vergi harcamalarının olumsuz etkilediği yönündedir (Tablo 2).

Tablo 2: Vergi Uyumunu Unsurları ve Vergi Uyumuna Yönelik Literatür Özeti

Yazarlar	Ölçülen Vergi Uyum Unsuru	Çalışmanın Önemli Bulguları
Saad (2011)	Vergi adaleti	Malezyalı vergi mükelleflerinin gelir vergisi sistemlerinin adaletine ilişkin algılarının Yeni Zelandalı meslektaşlarına göre daha iyi olduğu ancak Yeni Zelanda vergi mükelleflerinin daha uyumlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Faizal vd., (2017)	Vergi adaleti	Vergi usulüne ilişkin adalet algısının vergi uyumunu artırdığı tespit edilmiştir.
Nurkhin & Muhsin (2018)	Vergi bilinci	Vergi bilincinin mükelleflerin vergi uyumları üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkisinin olduğu ortaya konmuştur.
Asrinanda (2018)	Vergi bilinci	Vergi bilinci arttıkça vergi uyumunun da arttığı sonucuna ulaşılmıştır.
Rianti & Hidayet (2021)	Vergi adaleti	Vergi adaletinin vergi uyumunu arttırdığı tespit edilmiştir.
Lopez & Rordrigo (2003)	Vergi affı	Vergi aflarının kısa ya da uzun vadede vergi gelirleri üzerinde bir etkisinin olmadığı belirlenmiştir.
Borgne (2005)	Vergi affı	Yasalara uyan vergi mükelleflerinin/seçmenlerin vergi aflarını kendilerine yapmış bir haksızlık olarak değerlendirdikleri sonucuna ulaşılmıştır.
Luitel & Sobel (2007)	Vergi affı	Bir devlet ilk kez vergi affı çıkardığında kısa vadede bir gelir artışı sağladığı ancak uzun vadede vergi gelirlerinde bir azalma olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Çetin (2007)	Vergi affı	Kısa vadede devlet için gelir kaynağı yaratan vergi affı uygulamasının uzun vadede mükelleflerin gönüllü uyumunu bozduğu belirlenmiştir.
İpek & Kaynar (2009b)	Vergi muafiyet ve istisnaları	Vergi muafiyet ve istisnaları vergi uyumunu olumsuz etkilemektedir.
Şanver (2018)	Vergi affı	Vergi aflarının vergi gelirlerini artırıcı bir etkisinin olmadığı görülmüştür.
Akbelen & Aydın (2019)	Vergi affı	Vergi aflarının vergi uyumunu uzun vadede olumsuz etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Kaynak: Yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

4. Araştırma Metodolojisi

4.1. Araştırmanın Amacı ve Kısıtları

Araştırmada ilk olarak sosyal sermayenin vergi uyumu üzerindeki etkisini ortaya koymak amaçlanmıştır. Araştırmanın ikinci amacı ise vergi uyum unsurları arasında yer alan vergi adaleti, vergi bilinci ve vergi harcamalarının vergi uyumu üzerindeki etkilerini ortaya koymaktır. Böylece sosyal sermayenin ve vergi uyumu unsurları arasından çalışma kapsamında seçilmiş olan vergi adaleti, vergi bilinci ve vergi harcamalarının vergi uyumunu etkileme düzeyleri ortaya konulabilecektir.

Çalışmada beyanname veren, ödediği verginin farkında olan ve vergi yükünü hisseden mükelleflere ulaşmak hedeflenmiştir. Bu nedenle gelir vergisi kapsamında yer alan ticari kazanç, serbest meslek kazancı, gayrimenkul sermaye iradı ve zirai kazanç elde eden mükelleflere ulaşmak amaçlanmıştır. Ancak Çanakkale’de gayrimenkul sermaye iradı (GMSİ) elde eden mükelleflerin ağırlıklı olarak iş yeri kira geliri elde etmesi ve dolayısıyla stopaj usulüne tabi tutulması nedeniyle vergi yükünü fazla hissetmemeleri araştırmanın kapsamı dışında bırakılmalarına neden olmuştur. Zirai kazanç elde eden mükelleflerin sayısının ise sadece sekiz olması çalışma sonuçlarında anlamlı bir değişikliğe neden olmayacağı için örnekleme dâhil edilmemiştir. Çanakkale ili merkez ilçede ikamet eden mükellef sayılarına ilişkin veriler 2023 yılı Şubat ayı itibarıyla Gelir İdaresi Başkanlığı’ndan (GİB) Cumhurbaşkanlığı İletişim Merkezi (CİMER) aracılığıyla istenerek elde edilmiştir³.

Literatür incelemesi sonucunda vergi uyumu ve sosyal sermayeyi ölçmeyi amaçlayan çalışmaların oldukça sınırlı sayıda olduğu görülmüştür. Yapılan çalışmalarda ise güven bütüncül olarak ele alınmış (Bjornskov, 2006; Graha, 2018; Batrancea vd., 2019; Augustine vd., 2022) ya da özellikle kurumsal güven (Slemrod, 2002; Torgler, 2003a; Torgler vd., 2008; Yay, 2019) çerçevesinde incelemeler yapılmıştır. Bazı çalışmalarda ise sosyal sermaye ve vergi uyumunun göstergeleri arasında yer alan vergi ahlakı (Torgler, 2003b; Alm & Gomez, 2008; Çoban & Deyneli, 2013) arasındaki ilişki ele alınmıştır. Literatürdeki bu eksikliği giderebilmek amacıyla yapılan bu çalışmada güven ve vergi uyumu arasındaki ilişki, güvenin alt boyutları (genelleştirilmiş, stratejik ve kurumsal) itibarıyla ele alınmış ve sosyal ağlar güvenle ilişkilendirilmiştir. Sosyal sermayenin bir diğer unsuru olan sosyal normlarda çalışmanın kapsamında analizlere dâhil edilmiştir. Ayrıca sosyal ağlara katılım ve genelleştirilmiş güven açısından büyük bir öneme sahip sivil faaliyetlere katılım düzeyini ölçmeye yönelik sorulara da yer verilmiştir.

Vergi uyum unsurları vergi adaleti, vergi bilinci ve vergi harcamaları ile sınırlandırılmıştır. Son olarak çalışmada sosyal sermaye, mükellefler itibarıyla mikro boyutta ele alınmış ve makro ve mezzo boyutları kapsam dışında tutulmuştur.

³ GİB’den gelen cevap ışığında 2023 yılı itibarıyla Çanakkale ili Merkez ilçede GMSİ elde eden 11900 mükellef, serbest meslek kazancı elde eden 1068 mükellef, ticari kazanç elde eden 1060 mükellef, zirai kazanç elde eden 8 mükellef bulunmaktadır.

4.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın ana kütlesi 6070 ticari kazanç, 1068 serbest meslek kazancı elde eden mükelleflerden oluşmaktadır. Araştırmanın anakütle hacmi 7138 mükelleften oluşmakta ve ticari kazanç elde eden mükelleflerin oranı %85, serbest meslek kazancı elde eden mükelleflerin oranı ise %15 olarak hesaplanmıştır. Bu durumda;

N: Anakütle hacmi=7138

n: Örneklem hacmi=?

P= Sosyal sermaye ve vergi uyumu incelenecek ticari kazanç sahibi mükelleflerin görülüş (seçilme) olasılığı=0,85

Q= Sosyal sermaye ve vergi uyumu incelenecek serbest meslek sahibi mükelleflerin görülüş (seçilme) olasılığı=0,15

Z: = %99 güven düzeyinde standart normal dağılım tablosundaki yanılma düzeyi
Z=2,58

d= 0,05 Mükelleflerin görülüş sıklığına göre kabul edilebilir hata payı olarak da isimlendirilen duyarlılık düzeyini (margin of error) göstermektedir.

$$n = \frac{(N \times P \times Q \times Z^2)}{((N-1) \times d^2 + Z^2 \times P \times Q)} = \frac{(7138 \times 0,85 \times 0,15 \times [2,58]^2)}{((7137 \times [0,05]^2 + [2,58]^2 \times 0,85 \times 0,15)} = 324$$

olarak hesaplanmıştır. Araştırmalarda örneklem sayısı minimum yeterlilik sayısını göstermektedir. Araştırma kapsamında alandan 446 anket dönmüştür. Dönen anketlerden %83,6'sı (373 tane) ticari kazanç elde eden mükellefler, %16,4 (74 tane) ise serbest meslek kazancı elde eden mükelleflerden oluşmaktadır. Ticari kazanç elde eden mükelleflerden elde edilen 23 anket formu eksik doldurulduğu için analizlere dâhil edilmemiştir. Bu nedenle 349 ticari kazanç, 74 serbest meslek kazancı elde eden mükelleflerin verileri ile çalışma tamamlanmıştır.

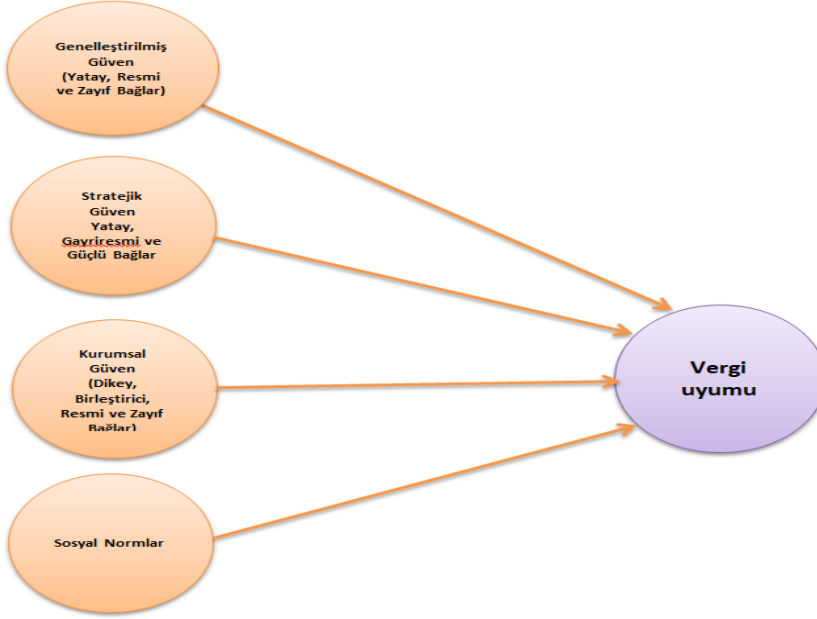
4.3. Veri Toplama Aracının Geliştirilmesi

Sosyal sermayeyi ölçmeye yönelik sorular literatür taraması sonucunda (Uğuz vd., 2011; Ardahan, 2012; Uçar, 2016; Onyx & Bullen 2000; Narayan & Cassidy 2001; Putnam, 2001; Batrancea vd., 2019; Augustine vd., 2022) oluşturulmuştur. Vergi uyumunun ölçümünde ise Kirchler, E. Wahl (2010) tarafından geliştirilen ve on maddeden oluşan vergi uyum ölçeğinin sekiz maddesi baz alınmıştır. Vergi uyumu unsurlarını ölçmeye yönelik ifadeler de literatür taraması sonucunda (İpek & Kaynar 2009a, 2009b; Tosuner & Demir, 2008; Yeşilyurt, 2015) oluşturulmuştur.

4.4 Araştırmanın Kuramsal Modeli

Araştırmanın ilk kuramsal modeli sosyal sermaye unsurlarının vergi uyumu üzerinde etkili olduğu şeklindedir ve bu nedenle güven, sosyal normlar ve sosyal ağların vergi uyumu üzerindeki etkisini ölçmek amaçlanmıştır (Şekil 1).

Şekil 1: Sosyal Sermaye ve Vergi Uyumu Unsurlarının Vergi Uyumuna Etkisi

Bu çerçevede oluşturulan hipotezler şu şekildedir:

HS₁: Mükelleflerde genelleştirilmiş güven algısı artarken vergi uyumu da artmaktadır.

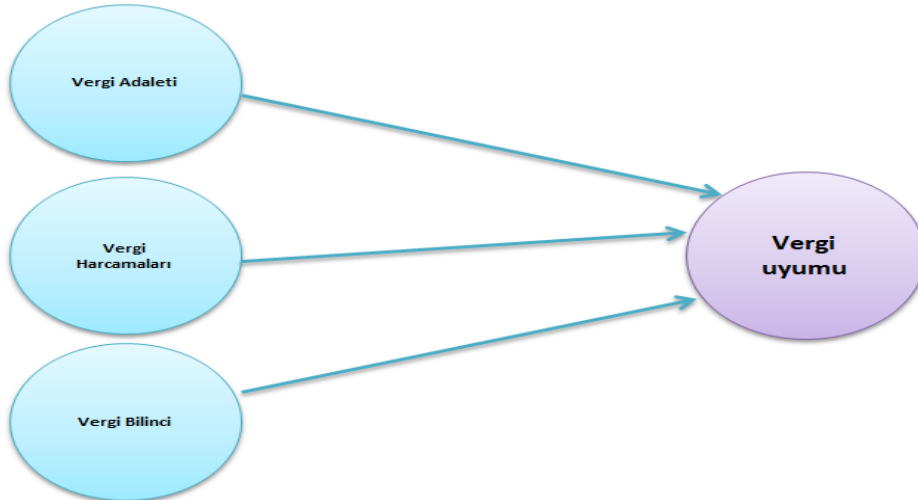
HS₂: Mükelleflerde stratejik güven algısı artarken vergi uyumu da artmaktadır.

HS₃: Mükelleflerde kurumsal güven algısı artarken vergi uyumu da artmaktadır.

HS₄: Mükelleflerde sosyal normlar algısı artarken vergi uyumu da artmaktadır.

Araştırmada ayrıca vergi adaleti, vergi bilinci ve vergi harcamalarının vergi uyumu üzerindeki etkileri araştırılmıştır (Şekil 2).

Şekil 2: Vergi Uyum Unsurlarının Vergi Uyumuna Etkisi

Bu çerçevede oluşturulan hipotezler şu şekildedir;

HV₁: Mükelleflerde vergi adaletinin varlığına yönelik inanç düzeyi artarken vergi uyumu da artmaktadır.

HV₂: Mükelleflerde vergi bilinci artarken vergi uyumu da artmaktadır.

HV₃: Mükelleflerde vergi harcamalarının vergilemede adaletsizliğe ve eşitsizliğe neden olduğuna yönelik inanç artarken vergi uyumu azalmaktadır.

5. Bulgular

5.1. Betimsel İstatistikler

Araştırmaya katılan mükelleflerin %31,2'si kadın, %68,8'i ise erkeklerden oluşmaktadır. Mükelleflerin %68,5'i evli iken %31,4'ü bekârdır. Mükelleflerin yaş dağılımı incelendiğinde mod sınıfın %60,5 ile 30-49 yaş aralığında olduğu belirlenmiştir. Yaşı 30'un altında olan mükellefler %17,7 iken 50 ve üzeri yaşta olan mükellefler ise toplumun %21,8'ini oluşturmaktadır. Mükelleflerin %10,9'u ilköğretim, %32,9'u lise mezunudur, %10,2'si ön lisans, %37,4 lisans, %8,7'si lisansüstü eğitime sahiptir. Mükelleflerin %82,5'i ticari kazanç, %17,5'i ise serbest meslek kazancı elde etmektedir. Mükelleflerin %19,9'unun yıllık geliri 70 bin TL ve altı, %45,9'unun yıllık geliri 70.001-150.000 TL arasında yer almaktadır. Yıllık geliri 150.000 TL'den daha fazla olan mükelleflerin oranı ise % 54,2'dir. Elde edilen sonuçlar Tablo 3'de verilmiştir.

Tablo 3. Mükelleflerin Demografik Özellikleri ve Dağılımları

Değişken	Özellik	N	Yüzde
Cinsiyet	Kadın	132	31,2
	Erkek	291	68,8
Evlilik	Evli	290	68,5
	Bekâr	133	31,4
Gelir türü	Ticari Kazanç	349	82,5
	Serbest Meslek Kazancı	74	17,5
Yaş	19-29	75	17,7
	30-49	256	60,5
	50-69	87	20,6
	70 ve üzeri	5	1,2
Eğitim	İlköğretim	46	10,9
	Lise	139	32,9
	Ön Lisans	43	10,2
	Lisans	158	37,4
	Yüksek Lisans	28	6,6
	Doktora	9	2,1
Yıllık gelir	70.000 TL ve altı	84	19,9
	70.001-150.000	110	26,0
	150.001-370.000	112	26,5
	370.001-1.900.000	98	23,2
	1.900.001 ve üzeri	19	4,5

5.2. Sivil Faaliyetlere Katılım Düzeyi

Sosyal sermayenin önemli göstergelerinden biri sosyal ağlar kapsamında incelenen sivil faaliyetlere katılım düzeyidir. Özellikle genelleştirilmiş güven düzeyinin artmasında önemli katkıları olan sivil faaliyetlere katılım, sivil toplum kuruluşlarına üyelik ve bu kuruluşların etkinliklerine katılımı ölçülebilmektedir. Ayrıca kamusal alana yönelik oturma ve toplantılara katılım da bir diğer göstergedir. Bu nedenle anket formunda mükelleflerin Sivil Toplum Kuruluşu (STK) üyelikleri, STK faaliyetlerine gönüllü katılım düzeyleri ve kamuya açık oturma veya toplantılara katılım düzeylerini ölçmeye yönelik ifadeler yer verilmiştir. Verilen cevaplar ışığında mükelleflerin sadece %28,6'sının bir STK'ya üye olduğu, %71,4 gibi büyük bir çoğunluğun ise böyle bir üyeliğinin bulunmadığı görülmüştür. Mükelleflerin % 21,5'i son bir yıl içerisinde ilgisini çeken bir STK faaliyetine katılmışken %72,3'ü böyle bir faaliyete katılmadığını belirtmiştir. Ayrıca mükelleflerin %5,4 yaşadığı kenti ilgilendiren ve kamuya açık bir oturma veya toplantıya sık sık katıldığını belirtirken %21'i nadiren katıldığını, %73,5'i ise bu tür açık oturma ve toplantılara hiç katılmadıklarını belirtmişlerdir (Tablo 4).

Verilen cevaplar aslında sosyal sermaye üretimi için oldukça önemli olan sivil toplum faaliyetlerine katılımın yetersiz olduğunu göstermektedir. Sosyal sermayenin ve daha spesifik olarak sosyal ağların ve genelleştirilmiş güvenin artmasının üretim mekanizmaları arasında yer alan STK'lar toplumsal bilincin gelişmesinde de öncü bir rol oynamaktadır. Bununla beraber STK'lar demokrasinin gelişiminde de önemli mekanizmalardır.

Tablo 4. Sivil Etkinliklere Katılım Düzeyi

Değişken	Şıklar	N	Yüzde
Dernek, Vakıf ya da Gruba Üyelik	Evet	121	28,6
	Hayır	302	71,4
STK Faaliyetlerine Gönüllü Katılım	Hiç Katılmadım	306	72,3
	Nadiren Katıldım	92	21,7
	Sık Sık Katıldım	25	5,9
Kamuya Açık Olan Oturma veya Toplantılara Katılım	Hiç Katılmadım	311	73,5
	Nadiren Katıldım	89	21,0
	Sık Sık Katıldım	23	5,4

5.3. Sosyal Sermaye ve Vergi Uyumuna Yönelik Faktör Analizi ve Yapısal Eşitlik Bulguları

Araştırmada yer alan değişkenlerin faktör yapılarının belirlenmesi amacıyla Keşfedici Faktör Analizinden faydalanılmış ve yöntem olarak Temel Bileşenler Yöntemi, Rotasyon için Varimax yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada Keşfedici Faktör Analizi ile Doğrulayıcı Faktör Analizi birlikte ele alınmıştır. Faktör analizi ile elde edilen faktörler doğrulanarak ölçeği bozan ya da kriterleri sağlamadığı gözlenen değişkenler ölçekten

çıkartılmış, ardından işlemler tekrar edilmiştir. Keşfedici Faktör Analizinde IBM SPSS 27, Doğrulayıcı Faktör Analizinde ise SmartPLS hazır yazılımlarından yararlanılmıştır. Smart PLS hazır yazılımının özelliği gereği bağımlı değişken olmadan Doğrulayıcı Faktör Analizi yapılamamaktadır. Bu nedenle araştırmada öncelikli olarak bağımlı değişken olan vergi uyumu ölçeği keşfedilmiştir.

Vergi uyumu ölçeğinin faktör yapısının incelenmesi sonucunda tek faktörde toplandığı tespit edilmiştir. Extraction değeri 0,353 olan bir değişken ölçekten çıkartılmış ve analiz tekrarlanmıştır. Analiz sonucunda yine tek faktör elde edilmiş ve elde edilen faktör yapısının toplam varyansın %60,964'ünü açıkladığı, öz değerinin 4,267 olduğu belirlenmiştir. Ölçeğin örneklem yeterliliğine sahip olup olmadığı Kaiser-Meyer Ölçümü (KMO) ile incelenmiş ve KMO değerinin 0,900 olduğu belirlenmiştir. Dolayısıyla faktör analizi için örneklem hacminin yeterli olduğu görülmüştür. Faktör yüklerinin hesaplanmasında kullanılan korelasyon matrisinin, birim matris olup olmadığı Bartlett test istatistiği ile incelenmiş ve Bartlett istatistiği anlamlı bulunmuştur ($\chi^2=1478,13$ $p=0,000$). Böylece korelasyon matrisinin birim matris olmadığı belirlenmiştir.

Vergi uyumuna yönelik Faktör Analizinin ardından mükelleflerin sosyal sermayeye yönelik algılarını belirlemeye yönelik ölçeğin faktör yapılarını keşfetmek amacıyla Keşfedici Faktör Analizinden yararlanılmıştır. Analiz sonucunda Extraction değerlerinde 0,400'ın altında korelasyona sahip olduğu gözlenen değişkenler ölçekten çıkartılmıştır. Gözlenen değişkenler ile kavramsal olarak açıklanamayan faktörler ölçekten çıkarılmıştır. Ardından Keşfedici Faktör Analizi tekrarlanmış ve sonuç olarak öz değeri 1'den büyük dört faktör elde edilmiştir.

Sosyal sermaye ölçeğinde ilk faktör 'Kurumsal Güven' olarak isimlendirilmiş ve toplam varyansın %22,997'si bu faktör ile açıklamıştır. Toplam varyansın %13,574'ünü açıklayan ikinci faktör 'Stratejik Güven', toplam varyansın %12,129'unu açıklayan üçüncü faktör 'Genelleştirilmiş Güven' ve son olarak toplam varyansın %12,031'ini açıklayan dördüncü faktör, 'Sosyal Normlar' olarak isimlendirilmiştir. Ölçeğe yönelik örneklem yeterliliği KMO ile incelenmiş, KMO istatistiği 0,769 hesaplanmış ve ölçeğe yönelik veri matrisinin örneklem hacminin yeterli olduğu belirlenmiştir. Faktör yüklerinin belirlenmesinde kullanılan korelasyon matrisinin birim matris olup olmadığı Bartlett test istatistiği ile incelenmiş ve istatistik anlamlı bulunmuştur ($\chi^2=1753,021$ $p=0,000$). Dolayısıyla korelasyon matrisinin birim matris olmadığı belirlenmiştir.

Keşfedici Faktör Analizi ile elde edilen boyutların (yapı) Doğrulayıcı Faktör Analizi ile desteklenmesi gerekmektedir. Bu nedenle SmartPLS hazır yazılımı ile vergi uyumu ve sosyal sermaye ölçekleri birlikte ele alınmış ve Doğrulayıcı Faktör Analiz ile doğrulanmıştır. Doğrulayıcı Faktör Analizi sonucunda elde edilen latent değişkenler arasındaki ilişkiler YEM ile sınanmıştır. YEM ile mükelleflerin sosyal sermaye algılarının vergi uyumu üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Araştırma modelinde sosyal sermaye boyutları dışsal faktör, vergi uyumu boyutları ise içsel faktör olarak ele alınmıştır. Mükelleflerin sosyal sermaye algılarının vergi uyumu üzerindeki etkisini belirlemeye yönelik modelde aşağıdaki hipotezler sınanmıştır:

HS₁: Mükelleflerde genelleştirilmiş güven algısı artarken vergi uyumu da artmaktadır.

HS₂: Mükelleflerde stratejik güven algısı artarken vergi uyumu da artmaktadır.

HS₃: Mükelleflerde kurumsal güven algısı artarken vergi uyumu da artmaktadır.

HS₄: Mükelleflerde sosyal normlar algısı artarken vergi uyumu da artmaktadır.

SmartPLS ile sınan bir modelde, yakınsak geçerliliğin sağlanması için faktör yüklerinin (Factor Loading) 0,70'ten büyük olması gerekmektedir (Kanyılmaz vd. 2021). Çoklu doğrusal bağıntının göstergesi olan Variance Inflation Factor (VIF) değerlerinin ise 3'ten büyük olmaması gerekmektedir. Gözlenen değişkenler içerisinde bu koşulları sağlamayan ve ölçeği bozan ifadeler ölçekten çıkarılmış ve analiz tekrarlanmıştır. Analiz sonucunda tüm yapılarda AVE değerinin eşik değer olan 0,50'den daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Ancak vergi uyumu ölçeğinde gözlenen değişken VU2 ölçekten çıkarıldığında modelin uyum kriterlerinin daha da iyileştiği gözlenmiş ve bu nedenle değişken ölçekten çıkarılmıştır. Faktör yükünün 0,70'den daha az olduğu gözlenen değişkenler kriterlerde önemli bir değişikliğe sebep olmadığı için ölçekten çıkarılmamıştır. Gözlenen değişkenler arasında çoklu doğrusal bağıntı olup olmadığı VIF değeri ile belirlenmiş ve en yüksek VIF değeri 2,615 olarak hesaplanmıştır. Sonuç olarak gözlenen değişkenler arasında çoklu doğrusal bağıntı tespit edilmemiş ve modelde yakınsak geçerlilik sağlanmıştır. AVE değeri 0,50'den büyük olduğu için gözlenen değişkenler, latent değişkenlerin (yapı) varyans yapısının en az %50 sini açıklamakta ve böylece birleşme geçerliliği sağlanmaktadır.

Araştırma kapsamında modelde yer alan yapıların iç güvenilirlikleri Cronbach Alpha, Henseler'in rho_A ve Composite Reliability katsayılarına bakılarak incelenmiştir. Yapılarda iç tutarlılık güvenilirlikleri eşik değer 0,70'den büyük olması gerekir fakat modelde yer alan genelleştirilmiş güven ve sosyal normlar yapılarında rho_A ve Cronbach's Alpha istatistiğinin 0,50-0,60 aralığında olduğu belirlenmiştir. Ancak belirtilen yapılarda Cronbach's Alpha istatistiğinden daha güçlü olduğu ifade edilen Composite Reliability istatistiğinin 0,70 eşik değerden daha büyük olması sonucunda yapının ve diğer yapıların iç tutarlılık güvenilirliklerinin sağlandığına karar verilmiştir.

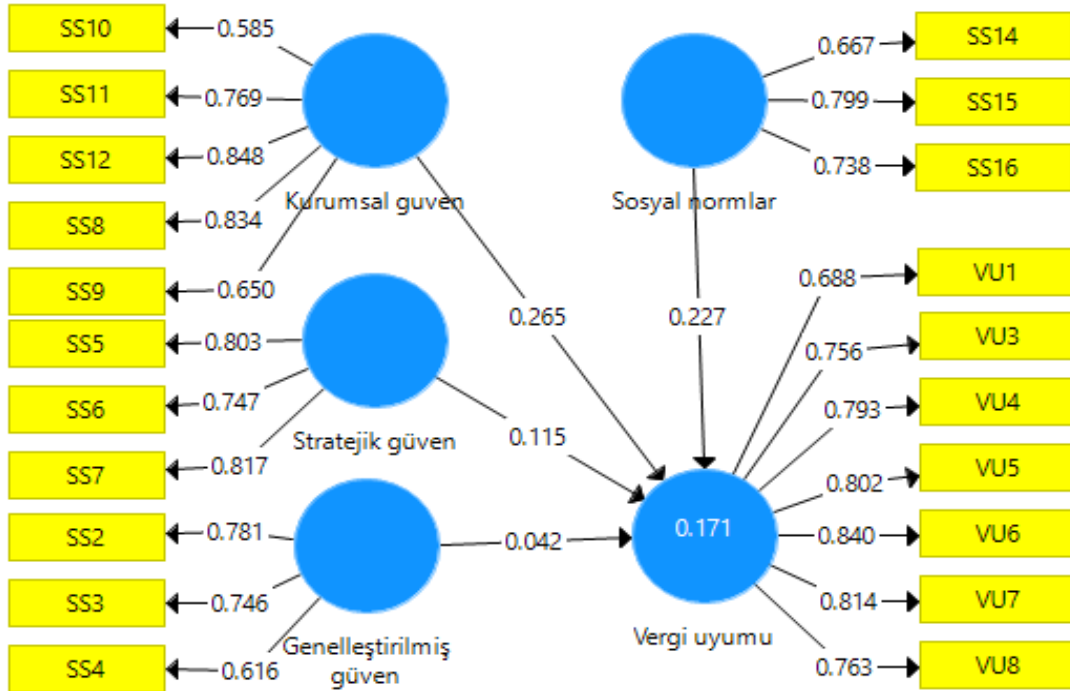
Yapıların ayrışma geçerliliklerine ilişkin karar Fornell-Larcker Kriteri ve HTMT istatistikleri ile verilmiştir. Fornell-Larcker Kriteri değerinin 0,70'den ve diğer boyutlar arasındaki korelasyonlardan büyük olduğu belirlenmiş, HTMT istatistiğinde kriter değer ise 0,85 alınmıştır. Araştırmada HTMT için en yüksek boyutlar arası korelasyon 0,551 hesaplanmıştır. Sonuç olarak HTMT istatistiğine göre yapıların ayrışma geçerliliğinin sağlandığı tespit edilmiştir. Ayrıca çapraz yüklere bakılmış ve gözlenen değişkenlerin yük değerlerinin birden fazla boyutta ağırlıklanmadığı belirlenmiştir.

Araştırmada elde edilen model için SRMR (Standardised Root Mean Square Residual) uyum değerleri incelenmiş ve SRMR uyum değeri 0,070 olarak hesaplanmıştır. SRMR istatistiği sonucuna göre modelin uygun bir model olduğuna karar verilmiştir. Elde edilen sonuçlar Tablo 4'de verilmiştir.

Tablo 4: Sosyal Sermayenin Vergi Uyumuna Etkisine Yönelik Kritik Değerler

		GG	KG	SN	SG	VU
Fornell-Larcker Kriteri	Genelleştirilmiş güven (GG)	0,818				
	Kurumsal güven (KG)	0,148	0,745			
	Sosyal normlar (SN)	0,281	-0,011	0,736		
	Stratejik güven (SG)	0,297	0,086	0,366	0,790	
	Vergi uyumu (VU)	0,179	0,277	0,278	0,233	0,781
AVE		0,515	0,554	0,542	0,623	0,610
Cronbach's Alpha		0,558	0,793	0,578	0,703	0,892
rho_A		0,568	0,827	0,591	0,719	0,895
Composite Reliability		0,759	0,859	0,780	0,832	0,916
HTMT	Genelleştirilmiş güven (GG)	-----	-----	-----	-----	-----
	Kurumsal güven (KG)	0,248	-----	-----	-----	-----
	Sosyal normlar (SN)	0,551	0,056	-----	-----	-----
	Stratejik güven (SG)	0,467	0,130	0,548	-----	-----
	Vergi uyumu (VU)	0,235	0,324	0,383	0,286	-----
Max. VIF		2,615				
SRMR		0,070				

Mükelleflerin sosyal sermaye boyutlarına yönelik algılarının vergi uyumu üzerindeki etkilerini belirlemek için SmartPLS yol grafiği elde edilmiş ve Grafik 1'de verilmiştir. Grafik 1'de Genelleştirilmiş güven → Vergi uyumu yolu anlamlı bulunmamıştır.

Grafik 1. Sosyal Sermayenin Vergi Uyumuna Etkisine Yönelik Yol Grafiği ve Etkileri

Grafik 1'e göre sosyal sermaye boyutları kurumsal güven, stratejik güven, geliştirilmiş güven ve sosyal normlar, vergi uyumu gizil değişkenindeki varyansın $R^2=0,171$ ile % 17,1'ini açıklamaktadır.

Grafik 1'e göre:

- Mükelleflerde geliştirilmiş güven algısı ile vergi uyumu arasında aynı yönde $\beta=0,042$ birimlik bir etki olduğu belirlenmiştir. Belirlenen bu etki istatistiksel açıdan anlamlı bulunmamıştır ($t=0,817$ $p=0,414$). Dolayısıyla HS1 desteklenmemiştir.

- Mükelleflerde stratejik güven algısı ile vergi uyumu arasında aynı yönde istatistiksel olarak anlamlı $\beta=0,115$ birimlik bir etki olduğu belirlenmiştir ($t=2,160$ $p=0,031$). Belirlenen bu etkiye göre mükelleflerde stratejik güven algısı artarken vergi uyumu da artmaktadır. Dolayısıyla HS2 desteklenmiştir.

- Mükelleflerde kurumsal güven algısı ile vergi uyumu arasında aynı yönde istatistiksel olarak anlamlı $\beta=0,265$ birimlik bir etki olduğu belirlenmiştir ($t=6,578$ $p=0,000$). Belirlenen bu etkiye göre mükelleflerde kurumsal güven algısı artarken vergi uyumu da artmaktadır. Dolayısıyla HS3 desteklenmiştir.

Mükelleflerde sosyal normlara yönelik algı ile vergi uyumu arasında aynı yönde istatistiksel olarak anlamlı $\beta=0,227$ birimlik bir etki olduğu belirlenmiştir ($t=3,973$ $p=0,000$). Belirlenen bu etkiye göre mükelleflerde sosyal normlara yönelik algı artarken vergi uyumu da artmaktadır. Dolayısıyla HS4 desteklenmiştir. Hipotezlere yönelik sonuçlar Tablo 5'de verilmiştir.

Tablo 5: Araştırma Değişkenleri Arasında Etkiler ve Hipotez Sonuçları

Hipotez yönü	β	St.		p	Hipotez
		Sapma	t		
Genelleştirilmiş güven → Vergi uyumu	0,042	0,051	0,817	0,414	Desteklenmedi
Kurumsal güven → Vergi uyumu	0,265	0,040	6,578	0,000	Desteklendi
Sosyal normlar → Vergi uyumu	0,227	0,057	3,973	0,000	Desteklendi
Stratejik güven → Vergi uyumu	0,115	0,053	2,160	0,031	Desteklendi

Mükelleflerin sosyal sermaye boyutlarına yönelik algılamalarının vergi uyumu üzerindeki etkisini belirlemeye yönelik yapısal model SmartPLS hazır yazılımı ile sınanmıştır. Yapısal modelde gözlenen değişkenlerle gizil değişkenler arasındaki tüm faktör yükleri istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur.

5.4. Vergi Uyumu Unsurları ve Vergi Uyumuna Yönelik Faktör Analizi ve Yapısal Eşitlik Bulguları

Vergi uyumu unsurlarını ölçmek amacıyla oluşturulan ifadeleri belirlemek için literatürden faydalanılmıştır. Bu ifadelerin ortak faktör yapıları keşfedici nitelikte olan faktör analizi ile incelenmiştir. Faktör analizi sonucunda öz değeri 1'den büyük

birbirinden bağımsız üç faktör yapısı belirlenmiştir. Belirlenen üç faktör toplam varyansın %73,290'ını açıklamaktadır. Vergi uyumu unsurlarına faktör analizi yapabilmek için örneklem yeterliliği KMO ile belirlenmiş ve KMO değeri 0,601 hesaplanmış, örneklem hacmi yeterli bulunmuştur. Analizde Bartlett küresellik testi istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($\chi^2=672,45$ $p=0,000$). Dolayısıyla faktör yüklerinin hesabında kullanılan korelasyon matrisi birim matris olmadığı belirlenmiştir. Toplam varyansın %27,298'ini açıklayan ilk faktör 'Vergi Adaleti' faktörü olarak isimlendirilmiştir. İkinci faktör toplam varyansın %26,66'sını açıklamakta ve 'Vergi Bilinci' faktörü olarak isimlendirilmiştir. Son faktör ise toplam varyansın % 22,331'ini açıklamakta ve 'Vergi Harcamaları' faktörü olarak isimlendirilmiştir.

Keşfedici nitelikteki faktör analizi ile elde edilen boyutlar SmartPLS ile doğrulanmış, aynı zaman da vergi uyumu unsurlarının vergi uyumuna etkisi YEM ile sınanmıştır. YEM ile aşağıda yer alan hipotezler sınanmıştır.

HV₁: Mükelleflerde vergi adaletinin varlığına yönelik inanç düzeyi artarken vergi uyumu da artmaktadır.

HV₂: Mükelleflerde vergi bilinci artarken vergi uyumu da artmaktadır.

HV₃: Mükelleflerde vergi harcamalarının vergilemede adaletsizliğe ve eşitsizliğe neden olduğuna yönelik inanç düzeyleri artarken vergi uyumu azalmaktadır.

SmartPLS ile sınanan ikinci modelde, yakınsak geçerlilik için VU1 gözlenen değişkeni hariç standart faktör yüklerinin 0,70'den büyük olduğu belirlenmiştir. Çoklu doğrusal bağıntının göstergesi olan VIF değeri maksimum 2,544 Tüm yapılara yönelik birleşme geçerliliği olan AVE değeri eşik değer olan 0,50'den büyük olması gerekmektedir (Özen vd 2021). Araştırmada AVE değeri 0,50'den daha büyük hesaplanmıştır. Modelin uyum kriterinin iyileşmesini sağlamak amacıyla ve ayrıca faktör yükünün 0,70'den az olduğu gözlenen değişkenler ölçekten çıkarılmıştır. Dolayısıyla modelde yakınsak geçerlilik sağlanmıştır. Ayrıca yapılarda AVE değeri 0,60'dan büyük olduğundan gözlenen değişkenler latent değişkenlerin varyans yapısının en az % 60'ını açıkladığı belirlenmiş ve birleşme geçerliliği sağlanmıştır.

Araştırmada modelde yer alan yapılar için iç tutarlılık güvenilirlikleri incelenmiştir. İç tutarlılık güvenilirlikleri için Cronbach Alpha, Henseler'in rho_A ve Composite Reliability katsayısına bakılmıştır. Tüm gizil değişkenler için iç tutarlılık güvenilirlik istatistikleri eşik değer 0,70'den daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Dolayısıyla yapıların iç tutarlılık güvenilirliklerinin sağlandığına karar verilmiştir.

Araştırmada yapıların ayrışma geçerliliklerinde Fornell-Larcker Kriterine ve HTMT istatistiklerine bakılarak karar verilmiştir. Fornell-Larcker Kriteri değerinin 0,70'den ve diğer boyutlar arasındaki korelasyonlardan büyük olduğu belirlenmiştir. Diğer bir ayrıştırma geçerliliği olan HTMT istatistiğinde kriter değer 0,85 alınmıştır. Araştırmada HTMT için en yüksek boyutlar arası korelasyon 0,573 hesaplanmıştır. Dolayısıyla HTMT istatistiğine göre yapıların ayrışma geçerliliği sağlanmıştır. Ayrıca çapraz yüklerle bakılarak, gözlenen değişkenlerin yük değerlerinin birden fazla boyutta ağırlıklanmadığı belirlenmiştir. Ayrıştırma geçerliliği sağlanmıştır.

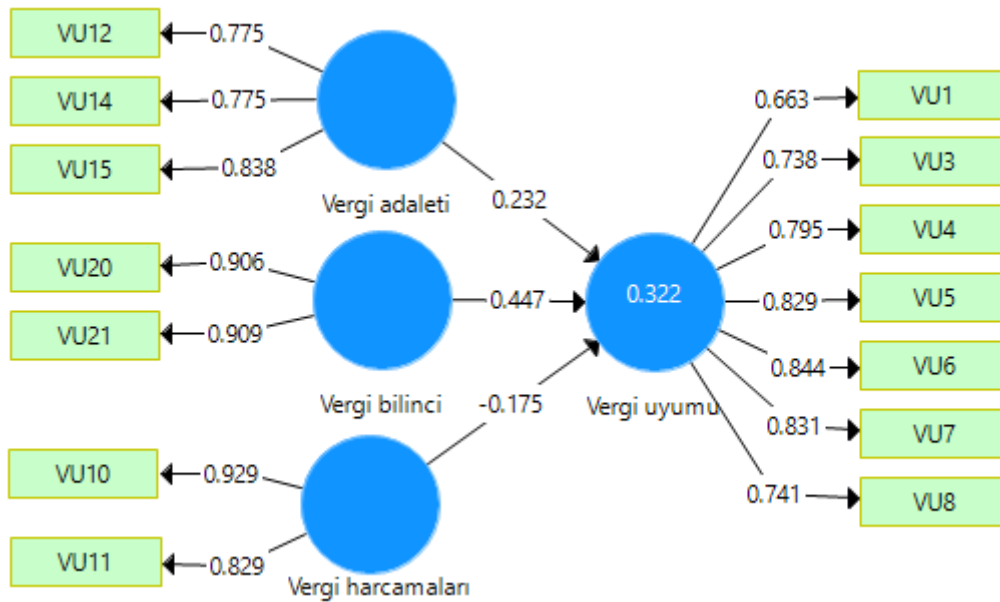
Araştırmada elde edilen model için SRMR uyum değerine bakılmıştır. SRMR uyum değeri 0,065 hesaplanmıştır. SRMR istatistiğine göre modelin uygun bir model olduğu söylenebilir. Elde edilen sonuçlar Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6: Vergi Uyumunu Unsurlarının Vergi Uyumuna Etkisine Yönelik Kritik Değerler

		VA	VB	VH	VU
Fornell-Larcker Kriteri	Vergi adaleti (VA)	0,796			
	Vergi bilinci (VB)	0,085	0,908		
	Vergi harcamaları (SN)	0,107	-0,189	0,880	
	Vergi uyumu (VU)	0,251	0,499	-0,235	0,780
AVE		0,634	0,824	0,775	0,608
Cronbach's Alpha		0,712	0,786	0,720	0,892
rho_A		0,716	0,786	0,804	0,912
Composite Reliability		0,839	0,903	0,873	0,915
HTMT	Vergi adaleti (VA)	-----	-----	-----	-----
	Vergi bilinci (VB)	0,113	-----	-----	-----
	Vergi harcamaları (SN)	0,161	0,239	-----	-----
	Vergi uyumu (VU)	0,316	0,573	0,274	-----
Max. VIF		2,544			
SRMR		0,650			

Mükelleflerin vergi uyumu unsurlarına yönelik algılamalarının vergi uyumuna yönelik etkilerini belirlemek için SmartPLS yol grafiği elde edilmiş ve Grafik 2'de verilmiştir. Grafik 2'de gizil değişkenler arasındaki tüm yollar istatistiksel açıdan anlamlı bulunmuştur.

Grafik 2. Vergi Uyumunu Unsurlarının Vergi Uyumuna Etkisine Yönelik Yol Grafiği ve Etkileri

Grafik 2'ye göre vergi uyumu unsurları vergi adaleti, vergi bilinci, vergi harcamaları, vergi uyumu gizil değişkenindeki varyansın $R^2=0,322$ ile %32,2'ini açıklamaktadır.

Grafik 2'ye göre;

- Mükelleflerde vergi adaletinin varlığına yönelik inanç ile vergi uyumu arasında aynı yönde istatistiksel olarak anlamlı $\beta=0,232$ birimlik bir etki olduğu belirlenmiştir ($t=5,717$ $p=0,000$). Belirlenen bu etkiye göre mükelleflerde vergi adaletinin varlığına yönelik inanç artarken vergi uyumu da artmaktadır. Dolayısıyla HV1 desteklenmiştir.

- Mükelleflerde vergi bilinci ile vergi uyumu arasında aynı yönde istatistiksel olarak anlamlı $\beta=0,447$ birimlik bir etki olduğu belirlenmiştir ($t=7,444$ $p=0,000$). Belirlenen bu etkiye göre mükelleflerde vergi bilinci artarken vergi uyumu da artmaktadır. Dolayısıyla HV2 desteklenmiştir.

Mükelleflerde vergi harcamaları algısı ile vergi uyumu arasında ters yönde istatistiksel olarak anlamlı $\beta=0,175$ birimlik bir etki olduğu belirlenmiştir ($t=3,465$ $p=0,001$). Belirlenen bu etkiye göre mükelleflerde vergi harcamalarının vergilemede adaletsizliğe ve eşitsizliğe neden olduğuna yönelik inanç düzeyleri artarken vergi uyumu azalmaktadır. Dolayısıyla HV3 desteklenmiştir. Hipotezlere yönelik sonuçlar Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7: Vergi Uyumu Unsurlarının Vergi Uyumuna Etkisine Yönelik Etkiler ve Hipotez Sonuçları

Hipotez yönü	β	St. Sapma	t	p	Hipotez
Vergi adaleti unsuru → Vergi uyumu	0,232	0,041	5,717	0,000	Desteklendi
Vergi bilinci unsuru → Vergi uyumu	0,447	0,060	7,444	0,000	Desteklendi
Vergi harcamaları unsuru → Vergi uyumu	-0,175	0,051	3,465	0,001	Desteklendi

Mükelleflerin vergi uyumu unsurlarının vergi uyumuna etkisine yönelik tüm faktör yükleri etki katsayıları istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur.

5.5. Tartışma

Sosyal sermayenin vergi uyumu üzerindeki etkilerine yönelik sınırlı sayıda çalışma yapılmış olsa da (Edlund, J.& Abeg, R. 2002; Torgler, 2003a; Job & Reinhart, 2003; Alm & Gomez, 2008; Torgler vd., 2008; Alm vd., 2011; Bobek vd., 2013; Kostritsa & Sittler, 2017; Doerrenberg & Peichl, 2018; Graha, 2018; Batrancea vd., 2019; Ma'sud vd., 2019; Augustine vd., 2022; Bilgin, 2011; Çoban & Deyneli, 2013; Yay, 2019; İşler, 2020; Akbelen vd., 2021) bu çalışmaların ortak noktası sosyal sermayenin vergi uyumu ya da vergi ahlakı üzerinde olumlu etkilerinin olduğudur.

Yapılan bu çalışma itibariyle mükelleflerin sosyal sermaye unsurlarına yönelik algılarının vergi uyumu üzerindeki etkisi YEM aracılığıyla sınanmıştır. Analiz sonucunda mükelleflerin iyi niyet kavramıyla yakından ilişkili olan genelleştirilmiş güvene yönelik algılarının vergi uyumu üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı belirlenmiştir. Diğer bir ifade ile mükelleflerin vergi uyumları, yatay ve zayıf ağ bağları ile bağlı oldukları bireylerin algı, tutum ya da davranışlarından etkilenmemektedir. Literatürde konuya yönelik sınırlı sayıda çalışma yapılmış (Slemrod, 2002; Torgler vd., 2008), bu çalışmalarda ise genelleştirilmiş güvenin vergi ahlaki ve dolayısıyla vergi uyumu üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkisinin olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. Çanakkale ili Merkez ilçe kapsamında yapılan bu çalışmada genelleştirilmiş güvenin vergi uyumu üzerinde bir etkisinin olmadığına dair elde edilen bu bulgu Dünya Değerler Anketi ile de kanıtlanmış olan, Türkiye'deki genelleştirilmiş güven düzeyinin oldukça düşük olmasına bağlanabilir. Dünya Değerler Anketinin gerçekleştirildiği her dalga itibariyle (sadece ilk dalgada Türkiye yer almamıştır) Türkiye'de genelleştirilmiş güven seviyesi oldukça düşük çıkmış ve Türkiye her veri setinde son sıralarda yer almıştır (World Values Survey, 2024). Ayrıca Çanakkale ili Merkez ilçede faaliyet gösteren mükelleflerin STK'lara üyelikleri, sivil faaliyetlere katılım ile kamuya açık oturum ve toplantılara katılım düzeylerinin oldukça düşük olması, genelleştirilmiş güvenin düşüklüğünün de bir göstergesidir. Sonuç olarak bireyin güven duymadığı insanların davranışlarını örnek alması beklenemez. Güven duyulmayan bireylerin algı, tutum, düşünce ve davranışları diğer bireyleri olumlu ya da olumsuz etkilemeyecektir. Bu nedenle beklenen sonucun aksine bu çalışmada genelleştirilmiş güven düzeyinin vergi uyumunu etkilemediği tespit edilmiştir.

YEM ile ikinci olarak mükelleflerin stratejik güvene dair algılarının vergi uyumu üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Bireylerin yakın bağ kurduğu tanıdıklarına ve kendileri ile benzer kişilere, aile ve akrabalarına, diğer bir ifade ile yatay ve güçlü ağ bağları ile bağlı oldukları bireylere duydukları güveni ifade eden stratejik güven, Türkiye gibi demokrasi kültürünün çok fazla yerleşmediği ve feodal aile yapısının izlerinin devam ettiği toplumlarda önemlidir. OECD tarafından yapılan çalışma sonuçlarına göre de genelleştirilmiş güvenin düşük olduğu İspanya, Fransa ve İtalya gibi ülkelerde stratejik güven düzeyi yüksektir (OECD, 2001: 44). Ayrıca stratejik güvenin genelleştirilmiş güvenden yüksek olduğu toplumlarda yakın çevre, aile ve akrabalar, bireylerin alacakları kararlar üzerinde etkili olacaktır. Yapılan bu çalışma ile stratejik güvenin vergi uyumu üzerindeki etkisinin anlamlı ve pozitif bir etkisini olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Modelde stratejik güvendedeki bir birimlik artışın vergi uyumu üzerinde %11,5 oranında bir artışa neden olduğu yani stratejik güvenin artmasının vergiye yönelik olumlu bir işbirliğine yol açtığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu nedenle genelleştirilmiş güvenin düşük olduğu ülkelerde vergi uyumunun sağlanmasında stratejik güvenin artırılması yönündeki çabaların önemli olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Model sonucunda elde edilen üçüncü bulgu kurumsal güven ile vergi uyumu arasında anlamlı ve pozitif yönde bir ilişkinin olduğudur. Bu çerçevede mükelleflerin kurumlara duydukları güven düzeyi bir birim arttığında vergi uyum düzeylerinde %26,5 oranında bir artış gerçekleşmektedir. Diğer bir ifade ile mükelleflerin dikey ve zayıf ağ

bağları ile bağlandığı kurumlara duyduğu güven düzeyinin artması vergi uyumunu pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı yönde etkilemektedir. Literatürde de kurumsal güvenin vergi ahlakını ve dolayısıyla vergi uyumunu olumlu olarak etkilediği yönünde çalışmalar mevcuttur (Torgler, 2003a; 2003c; Torgler vd., 2008; Ma'sud vd., 2019; Bilgin, 2011; Yay, 2019) . Nitekim bu çalışma ile elde edilen bulgular da literatürü destekler niteliktedir.

Topluca yaşamı kolaylaştıran ve toplum bilincinin oluşmasında oldukça büyük bir öneme sahip olan sosyal normlar, vergi uyumu açısından da önemli bir argümandır. Sosyal normlar, genel olarak bireyi kötü ve olumsuz davranışlardan uzak tutmayı amaçlayan ve böylece toplumsal uyumun sağlanmasında etkili kurallar bütünü olarak ifade edilebilir (Eroğlu, 2015: 299). Toplumsal uyumun göstergelerinden biri de vergi uyumudur ve sosyal normlar vergi uyumunun sağlanmasında önemli bir sosyal sermaye unsurudur. Bu çalışmada gerçekleştirilen YEM analizi sonucunda da mükelleflerin sosyal norm algılarında meydana gelecek bir birimlik artışın vergi uyumunu %22,7 oranında artırdığı tespit edilmiştir. Elde edilen bu bulgu Bobek vd., (2013), Kostritsa & Sittler (2017) ve Doerrenberg & Peichl (2018)'in çalışmalarını da destekler niteliktedir.

Vergi uyumunu etkileyen pek çok unsur bulunmaktadır. Bunlar kişinin bireysel özellikleri olabileceği gibi sosyo-psikolojik, siyasi, mali ve ekonomik unsurlar da olabilmektedir. Bu çalışma çerçevesinde vergi uyumunu etkileyen unsurlar vergi adaleti, vergi bilinci ve vergi harcamaları ile sınırlanmış ve belirtilen bu unsurların vergi uyumuna etkisi YEM ile sınırlanmıştır.

Vergi adaletinin vergi uyumu üzerinde olumlu etkileri yapılan çalışmalarda (Saad, 2011; Faizal vd., 2017) ispatlanmıştır. Yapılan bu çalışmada da literatürdeki genel kanıyı destekler sonuçlar elde edilmiştir. Çalışmada mükelleflerin vergi adaleti algılarında meydana gelecek bir birimlik artışın vergi uyumu düzeylerinde %23,2 oranında bir artışa neden olacağı tespit edilmiştir. Vergi sistemlerinde vergi yükünün adil dağıtılmasına yönelik yapılacak düzenlemeler vergi gelirlerinin artırılmasında etkili olacaktır.

Vergilerin bir ülkenin varoluş çabasında en önemli gelir kaynağı olduğunun farkında olan mükelleflerin vergi ödeme istekliliği olarak da ifade edilebilecek vergi bilinci vergi uyumunun artırılmasında önemli bir enstrümandır. Literatürde yapılan çalışmalarda da genel olarak vergi bilincinin vergi uyumunu olumlu etkilediği sonucuna ulaşılmıştır (Nurkhin & Muhsin, 2018; Asrinanda, 2018). Ancak Taing & Chang tarafından yapılan çalışma sonucu mükelleflerin vergi bilinci ile vergi uyumları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olmadığı yönündedir (Taing & Chang, 2020: 1). Yapılan bu çalışmada vergi bilincinin vergi uyumu üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir. YEM sonucunda mükelleflerin vergi bilinçlerindeki bir birimlik artışın vergi uyumu üzerinde % 44,7 oranında bir artışa neden olduğu tespit edilmiştir. Gerek sosyal sermaye unsurları ve gerekse ele alınan vergi uyum unsurları çerçevesinde vergi uyumunu en fazla etkileyen faktörün vergi bilinci olduğu görülmüştür.

Teorik ve ampirik çalışmalar (Borgne, 2005; Lutiel & Sobel, 2007; Çetin, 2007; Şanver, 2018) vergi aflarının ve vergi muafiyet ve istisnalarının (İpek & Kaynar, 2009a) vergi uyumu üzerinde olumsuz etkilerini kanıtlar niteliktedir. Yapılan bu çalışma itibarıyla

de vergi harcamalarının vergi uyumunu olumsuz olarak etkilediği ve mükelleflerin vergi harcamalarına dair algılarında meydana gelecek bir birimlik artışın vergi uyumlarını %17,5 oranında azalttığı tespit edilmiştir.

YEM ile elde edilen bir diğer bulgu ise sosyal sermayenin, tüm faktörler içerisinde vergi uyumunu etkileme oranının % 17,1, vergi uyumu unsurlarının ise %32,2 oranında olduğudur. Sosyal sermaye unsurları arasında yer alan genelleştirilmiş güven düzeyinin yükselmesi sosyal sermayenin vergi uyumu üzerindeki etkisini daha da fazla artırma potansiyeline sahiptir.

6. Sonuç

Vergi uyumunu sağlayabilmek ve sürdürülebilir kılmak toplumsal yapının sosyolojik ve psikolojik değişkenlerinin iyi bir analizi ile mümkündür. Sosyal sermaye kuramı toplumsal yapının dinamiklerinin oluşmasında ve yerleşmesinde önemli bir paya sahiptir. Güvene dayalı ilişkiler aracılığıyla oluşturulan sosyal normlar ve sosyal ağlar sosyal sermaye üretimini sağlayacaktır. Vergi uyumu aslında sosyal sermaye üretiminin olumlu bir dışsal faydası olarak ortaya çıkacak ve artan vergi uyumu sosyal sermaye üretiminin artmasına katkı sunacaktır. Sosyal sermaye ve vergi uyumu birbirini karşılıklı etkileme gücüne sahip sosyo-psikolojik karakterli iki durumdur. Yani bir ülkede sosyal sermaye artış eğilimi gösterdiğinde vergi uyumu da bundan olumlu olarak etkilenecek ve artacaktır. Çalışmanın sonuçları da bu savı destekler niteliktedir. Çalışmada genelleştirilmiş güvenin vergi uyumu üzerinde etkisinin olmadığı yönündeki bulgu ise uzak ilişki ağları ile örüntülenmiş ilişkilerdeki güven eksikliğinin bir sonucudur. Bu nedenle insanların yakın çevresi dışında kalan bireylere duydukları güvensizliğin ortadan kalkması sosyal sermayenin vergi uyumunu olumlu olarak etkileme gücünün de artması anlamına gelecektir. Elde edilen bulgular ışığında sosyal sermaye ve vergi uyumunun artmasını sağlamaya yönelik öneriler şu şekilde sıralanabilir:

1) Vergiler aslında devletlerin varoluş çabasıdır. Bu nedenle sosyal sermaye gibi bir toplumsal birleştiricinin vergi uyumunun sağlanmasında etkisi şeffaf ve açık kamu politikaları aracılığıyla mümkün olacaktır. Kamusal alanda şeffaflık ve açıklık ise bütçe mekanizması aracılığıyla sağlanabilecektir. Bu iki unsur önemli bütçeleme ilkeleri arasında yer almakta ve toplum tarafından kamuya güvenin sağlanmasında etkili olmaktadır. Şeffaf ve açık bütçelerin etkinliği ise bütçe okuryazarlığı ile mümkün olacaktır. Bütçe okuryazarlığının artmasına yönelik gerek ilköğretim ve gerekse yükseköğretim okullarında ve/veya STK'lar ve üniversiteler aracılığıyla oluşturulacak halka yönelik eğitim programları bir taraftan sosyal sermayenin artışını sağlarken bir taraftan da vergi uyumunun sağlanmasında etkin birer araç olacaktır. Bununla beraber ülkelerin gelişiminde ve kalkınmasında verginin önemini ve gerekliliğini anlamak için önemli bir unsur ve bütçe okuryazarlığının bir parçası olan vergi okuryazarlığının artırılması sonucunda vergi bilincinin artması yine eğitim mekanizması ile sağlanabilecektir. Vergi okuryazarlığı ve vergi bilincine yönelik dersler temel eğitimden itibaren başlatılmalı ayrıca idare ve üniversite, idare ve STK işbirlikleri sağlanarak halka yönelik eğitim

programları hazırlanmalı, bu eğitim faaliyetlerine katılanlara sertifika vb. belgeler verilerek eğitim programlarına katılmaları teşvik edilmelidir. Bu eğitimler doğal olarak vergi uyum düzeyiyle beraber sosyal sermaye oluşumuna da katkı sunacaktır.

2) Kalkınma planlarında sosyal sermaye ve vergi uyumuna ilişkin politika önerileri sunulması ve hedeflerin belirlenmesi sosyal sermaye ve vergi uyumunun gelişimi için diğer bir önemli enstrümandır.

3) Sivil faaliyetlere katılımın artırılması yönündeki çalışmalara önem verilmelidir. Sosyal ağlara katılımın artması ve genelleştirilmiş güvenin yükselmesinde büyük bir öneme sahip STK'lara üyelik, üyelerin STK faaliyetlerine katılmaları ve kamuya açık oturum veya toplantılara katılım düzeylerinin artması yönünde teşvik edici politikalar uygulanmalıdır.

4) Sosyal sermayenin artışında ve vergi uyumunun sağlanmasında kamusal alanda kullanılacak önemli enstrümanlar arasında yer alan vergi adaleti, vergi bilincinin artırılması ile vergi harcamalarının azaltılması yönündeki çalışmalar da önem arz etmektedir. Çalışmada elde edilen sonuçlar da bu kanıyı destekler niteliktedir.

Etik Kurul Onayı: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Etik Kurulu'nun 02.12.2022 tarih ve E-84026528-050.01.04-2200286622 sayılı Kararı ile Etik Kurul onayı alınmıştır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Yazar Katkıları:

İlknur Kaynar ^{id} - Fikir ve Amaç, Planlama ve Tasarım, Veri Toplama, Veri Analizi ve Tartışma, Literatür ve Atıf, Yazım ve Format, Finansman, Son Onay ve Sorumluluk, Genel Katkı Düzeyi - % 80

Selçuk İpek ^{id} - Fikir ve Amaç, Planlama ve Tasarım, Eleştirel İnceleme, Yazım ve Format, Son Onay ve Sorumluluk, Süpervizörlük, Genel Katkı Düzeyi - % 20

Çıkar Çatışması: Yazarlar herhangi bir çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Kaynakça

Agustine, A. A., Ayodele, A. L., & Babatunde, L. A. (2022). "Trust Relationship and Tax Compliance in Developing Countries- Informal Sector Perspectives". *International Journal of Economics, Commerce and Management*. 10(6), 309-332.

Akbelen, Z. & Aydın, Z. B. (2019). "Vergi Afları ve Vergilemede Adalet Algısının Vergi Uyumuna Etkisi: Bursa İli Örneği". *International Journal of Social Inquiry*. 12(2), 409-437.

Akbelen, Z., Arlı, N. B., Leba, R., & Aydemir, M. (2021). "Sosyal Normlar ve Dağıtım Adaleti Algısının Vergi Uyumuna Üzerindeki Etkileri". *International Journal of Social Inquiry*. 14(1), 1-25.

Akdoğan, A. (2019). *Kamu Maliyesi* (20. Baskı). Ankara: Gazi Kitabevi.

- Alm, J., Clark, J., & Leibel, K. (2011). *Socio-Economic Diversity, Social Capital, and Tax Filing Compliance in the United States*. Department of Economics and Finance College of Business and Economics University of Canterbury Christchurch, Working Paper Series (No: 35/2011).
- Alm, J., Gomez, J. L. (2008). "Social Capital and Tax Morale in Spain". *Economic Analysis & Policy*. 38(1), 73-87.
- Alm, J., McKee, M., & Beck, W. (1990). "Amazing Grace: Tax Amnesties and Compliance". *National Tax Journal*. 43(1), 23-37.
- Ardahan, F. (2012). "Sosyal Sermaye Ölçeği Geçerlilik, Güvenirlilik Çalışması". *International Journal of Human Sciences*. 9(2), 773-789.
- Asrinanda, Y. D. (2018). "The Effect of Tax Knowledge, Self Assessment System, and Tax Awareness on Taxpayer Compliance". *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*. 8 (10), 540-550.
- Batrancea, L., Nichita, A., Olsen, J., & Kogler, C. (2019). "Trust and Power as Determinants of Tax Compliance Across 44 Nations". *Journal of Economic Psychology*. 74, 1-15.
- Bilgin, H. K. (2011). "Türkiye'de Vergi Ahlakının Belirleyicileri". *Ortaođu Teknik Üniversitesi Gelişme Dergisi*. 38, 167-190.
- Bobek, D., Hageman, A. M., & Kelliher, C. F. (2013). "Analyzing the Role of Social Norms in Tax Compliance Behavior". *Journal of Business Ethics*. 115(3), 451-468.
- Borgne, E. Le. (2005). Economic and Political Determinants of Tax Amnesties. Annual Conference on Taxation and Minutes of the Annual Meeting of the National Tax Association. 98, 443-449.
- Bjornskov, C. (2006). "The Multiple Facets of Social Capital". *European Journal of Political Economy*. 22, 22-40.
- Bourdieu, P. (1986). "Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education". İçinde Richardson J. G. (Ed.), *The Forms of Capital* (s.241-258). New York: Greenwood Press.
- Coleman, J. J. (1988a). "Social Capital in the Creation of Human Capital". *The American Journal of Sociology*. 94, 95-120.
- Coleman, J. J. (1988b). "The Creation and Destruction of Social Capital: Implications for the Law". *Notre Dame Journal of Law, Ethics & Public Policy*. 3, 375-404.
- Coleman, J. J. (1990). *Foundations of Social Theory*. Cambridge: Harvard University Press.
- Çetin, G. (2007). "Vergi Aflarının Vergi Mükelleflerinin Tutum ve Davranışları Üzerindeki Etkisi". *Yönetim ve Ekonomi*. 14(2), 1771-187.
- Çoban, H., Deyneli, F. (2013). "Vergi Ahlakı ve Sosyal Sermaye". *Finans, Politik ve Ekonomik Yorumlar*. 50(584), 109-118.
- Dharmapala, D.(1998). "Tax Expenditures Versus Direct Subsidies: A Review of the Issues Proceedings. Annual Conference on Taxation and Minutes of the Annual Meeting of the National Tax Association. 91, 211-217.
- Doerrenberg, P., Peichl, A. (2018). Tax Morale and the Role of Social Norms and Reciprocity: Evidence from a Randomized Survey Experiment. IZA Institute of Labor Economic Discussion Paper Series. 11714, 1-37.

- Edlund, J. & Abeg, R. (2002). "Social Norms and Tax Compliance." *Swedish Economic Policy Review*. 9, 201-228.
- Eroğlu, E. (2015). "Geçmişten Günümüze Sosyal Normlar". *Akademik Bakış Dergisi*. 50, 299-308.
- Faizal, S. M., Palil, M. & Maelah, R. (2017). "Perception on Justice, Trust and Tax Compliance Behavior in Malaysia". *Kasetsart Journal of Social Sciences*. 38, 226-232.
- Fukuyama, F. (2001). "Social Capital, Civil Society and Development". *Third World Quarterly*. 22(1), 7-20.
- Fukuyama, F. (2002). "Social Capital and Development: The Coming Agenda". *SAIS Review*. 22(1), 23-37.
- Fukuyama, F. (2005). *Güven, Sosyal Erdemler ve Refahın Yaratılması*. Ahmet B. (Çev.), İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Graha, M., V., S. (2018). "The Effect of Tax Fairness on Tax Compliance With Trust as an Intervening Variable". *Accounting and Financial Review*, 1(2): 78-85.
- Grootaert, C. (1998). *Social Capital: The Missing Link?*. The World Bank Social Development Family Environmentally and Socially. Sustainable Development Network: Washington.
- Gündüz, M. & Yılmaz, G. (2021). "Ekonomik Kalkınma ve Sosyal Sermaye Arasındaki İlişkinin Yapısal Eşitlik Modellemesi Yöntemi İle Analizi". *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 14(1), 239-261.
- Iyer, S., Kitson, M., & Toh, B. (2005). "Social Capital, Economic Growth and Regional Development". *Regional Studies*. 39(8), 1015–1040.
- İpek, S. (2009). "Sosyal Sermaye ve Vergi Uyumu Üzerine". *Vergi Dünyası Dergisi*, 339, 137-142.
- İpek, S. & Kaynar, İ. (2009a). "Vergiye Gönüllü Uyum Konusunda Çanakkale İline Yönelik Ampirik Bir Çalışma". *Yönetim ve Ekonomi*. 16(1), 173-190.
- İpek, S., & Kaynar, İ. (2009b). "Demografik faktörlerin vergi uyumuna etkisi: Bir anket çalışmasının sonuçları". *Maliye Dergisi*, 157, 116-130.
- İşler, İ. (2020). "Bireylerin Vergi ve Bağış Konusundaki Tutumlarının Güven Kapsamında Değerlendirilmesi: Pamukkale Üniversitesi Öğrencileri Üzerinde Bir Araştırma". *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 40, 333-345.
- Job, J. & Reinhart, M. (2003). "Trusting The Tax Office: Does Putnam's Thesis Relate To Tax?". *Australian Journal Of Social Issues*, 38, 299-322.
- Kanyılmaz P., E., Ayas, S. & Hamarat, B. (2021). "Mesleki Sonuç Beklentisinin Sendikal Farkındalık ve Sendikal Tutuma Olan Etkisi: İİBF öğrencileri Üzerine Bir Araştırma". *Sosyal Politika Konferansları Dergisi*, 80, 139-174.
- Kaynar, İ. (2024). *Sosyal Sermayenin Vergi Uyumu Üzerindeki Etkisinin Analizi: Çanakkale İli Mükellefleri Özelinde Yapılan Bir Araştırma* (Doktora Tezi Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi).
- Kirchler, E. & Wahl, I. (2010). "Tax Compliance Inventory TAX-I: Designing an Inventory for Surveys of Tax Compliance." *Journal of Economic Psychology*. 31, 331–346.
- Kitapçı, İ. (2017). "Bir Sosyal Sermaye Bileşeni Olarak Güven Kavramı ve Vergi Etiğine Etkisi". *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*. 54(626), 43-58.

- Knack, S. & Keefer, P. (1997). "Does Social Capital Have an Economic Payoff? A Cross-Country Investigation". *The Quarterly Journal of Economics*. 112(4), 1251-1288.
- Kostritsa, M. & Sittler, I. (2017). "The Impact of Social Norms, Trust, and Fairness on Voluntary Tax Compliance in Austria". *Management*. 12(4), 333–353.
- Lopez J. & Rodrigo, F. (2003). "Tax Amnesties and Income Tax Compliance: The Case of Spain". *Fiscal Studies*. 24(1), 73-96.
- Luitel, H. S. & Sobel, R. S. (2007). The Revenue Impact of Repeated Tax Amnesties. *Public Budgeting and Finance*. 2(1), 19-38.
- Ma'sud, H., H. Pfeil, S. Agarwal & G. A. Briseno. (2017). *International Practices to Promote Budget Literacy Key Findings and Lessons Learned*. International Bank for Reconstruction and Development, The World Bank.
- Narayan; D., & Cassidy M. F. (2001). "A Dimensional Approach to Measuring Social Capital: Development and Validation of a Social Capital Inventory". *Current Sociology*, 49 (2). 59-102.
- Narayan, D. & Pritchett, L. (1999). Cents and Sociability: Household Income and Social Capital in Rural Tanzania". *Economic Development and Cultural Change*. 47(4), 871-897.
- Neira, I., Vázquez, E., & Portela, M. (2008). "An Empirical Analysis of Social Capital and Economic Growth in Europe (1980-2000)". *Social Indicators Research*. 92(1), 111-129.
- Nurkhin, A. & Muhsin, M. (2018). "The Influence of Tax Understanding, Tax Awareness and Tax Amnesty toward Taxpayer Compliance". *Jurnal Keuangan dan Perbankan*. 22(2), 240-255.
- OECD (2001). *The Well-Being of Nations, The Role of Human and Social Capital*. Centre for Educational Research and Innovation.
- Onyx, J. & Bullen P. (2000). "Measuring Social Capital in Five Communities". *Journal of Applied Behavioral Science*. 36(1), 23-42.
- Özen, E., Grima, S., & Hamarat, B. (2021). "Teleworking and Emotional Experience and Wellbeing: The Case in the Turkish Financial Services Industry During COVID-19" *Scientific Annals of Economics and Business*, 68 (3), 345-360.
- Putnam, R. D. (2001). "Social Capital: Measurement and Consequences". <https://www.oecd.org/innovation/research/1825848.pdf>. (Erişim:06.02.2022).
- Putnam, R. D., Leonardi, R., & Nonett, R. Y. (1993). *Making Democracy Work, Civic Traditions in Modern Italy*. New Jersey: Princeton University Press.
- Rianti, R. & Hidayat, N. (2021). "The Influence of Tax Knowledge, Tax Justice, and Tax Sanctions on the Tax Compliance in Msme Taxpayers in West Bandung District". *South East Asia Journal of Contemporary Business, Economics and Law*. 24(1), 27-32.
- Saad, N. (2011). *Fairness Perceptions and Compliance Behaviour: Taxpayers Judgments in Self Assessment Environments*. A Thesis Submitted in Fulfilment of the Requirements for the Degree of Doctor of Philosophy in Taxation in the University of Canterbury.
- Seligman, A. B. (1997). *The Problem of Trust*. Princeton: Princeton University Press: New Jersey
- Slemrod, J. (2002). *Trust In Public Finance*. National Bureau Of Economic Research Working Paper Series (No. 9187).

- Şanver, C. (2018). "Türkiye'de 1980 Sonrası Vergi Afları ve Kamu Gelirleri Açısından Etkinliği". *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 18(2), 35-63.
- Taing & Chang (2020). "Determinants of Tax Compliance Intention: Focus on the Theory of Planned Behavior". *International Journal of Public Administration*, 1-13.
- Torgler, B. (2003a). "Tax Morale, Rule-Governed Behaviour and Trust". *Constitutional Political Economy*. 14(2), 119-140.
- Torgler, B. (2003b). "Tax Morale in Transition Countries". *Post-Communist Economies*. 15(3), 357-381.
- Torgler, B., Demir, I. C., Macintyre, A., & Schaffner, M. (2008). "Causes and Consequences of Tax Morale: An Empirical Investigation". *Economic Analysis and Policy*. 38(2), 313-339.
- Tosuner, M. & Demir, İ. C. (2008). "Ege Bölgesi'nin Vergi Ahlâk Düzeyi". *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 10 (2), 355-373.
- Tüzün, İ. K. (2007). "Güven, örgütsel güven ve örgütsel güven modelleri". *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2, 93-118.
- Uçar, E. (2016) "Sosyal Sermaye Ölçeğinin Geçerlik Ve Güvenirlik Çalışması". *Ihlara Eğitim Araştırmaları Dergisi*. 1(1), 1-23.
- Uğuz, H. E., Örselli, E., & Sipahi, E. B. (2011). "Sosyal Sermayenin Ölçümü: Türkiye Deneyimi". *Akademik İncelemeler Dergisi*. 6(1), 8-40.
- Uslaner, E. M. (2001). "Trust as a Moral Value, Prepared for the Conference, Social Capital: Interdisciplinary Perspectives," *University of Exeter, United Kingdom, September, 5-20*.
- Uyanık, A. (2019). "Vergi Bilinci ve Vergiye Gönüllü Uyumun Vergi Gelirlerine Etkilerinin Değerlendirilmesi". *Maliye Dergisi*. 177, 354-386.
- Yay, S. (2019). "Mali Kurumlara Güven ve Sosyal Sermaye İlişkisinin Yapısal Eşitlik Modeli İle Analizi". *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 7(19), 276-293.
- Yeşilyurt, Ş. (2015). "Vergi Bilincinin Vergi Ahlakı Üzerindeki Etkisi: Maliye ve İlahiyat Bölümü Öğrencileri Örneği". *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 12(32) 35-56.
- Whiteley P. F. (2000). "Economic Growth and Social Capital". *Political Studies*. 48, 443-466.
- World Values Survey Wave (2024, 1 Ocak). Erişim adresi: <https://www.worldvaluessurvey.org/WVSDocumentationWV7.jsp>